

ความหลากหลายของปลาในแม่น้ำโขง โดย จอห์น วอลโบ จอเคนเซน

แม่น้ำโขงอาจเป็นแหล่งที่มีปลาหลากหลายครอบครัวกว่าแม่น้ำอื่น ๆ แต่การประเมินจำนวนชนิดปลาที่อาศัยอยู่ในแม่น้ำโขงถือว่าเป็นงานหนึ่งที่ทำทนายิ่ง

นักอนุกรมวิธานปลา พบว่ามีปลาจำนวน 91 ครอบครัว (families) อาศัยอยู่ในแม่น้ำโขง ตัวเลขนี้ได้รับการยืนยันว่ามากกว่าจำนวนครอบครัวของปลาในแม่น้ำอื่น ๆ ของโลก แต่คำถามที่น่าสนใจคือ มีปลาจำนวนกี่ชนิดที่อาศัยในแม่น้ำนี้ จากการศึกษาของ ดร. เมาริส คอตตีแลท (Maurice Kottelat) ผู้เขียนหนังสือเกี่ยวกับปลาในประเทศลาวเมื่อเร็ว ๆ นี้ บันทึกไว้ว่า พบปลาทั้งหมดในแม่น้ำโขงประมาณ 700 ชนิด แต่นักอนุกรมวิธานชื่อ วอลเตอร์ เรนโบท (Walter Rainboth) ผู้เรียบเรียง “Atlas of Fish in the Mekong” บันทึกไว้มากกว่า 2000 ชนิด ระหว่างสองแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกันนี้ ฐานข้อมูลที่พัฒนาโดยคณะกรรมการจัดการแม่น้ำโขง มีรายละเอียดของปลา 923 ชนิด ฐานข้อมูลในลักษณะที่ดี รอมดังกล่าวรวบรวมเฉพาะชนิดปลาที่มีรายงานพบตั้งแต่บริเวณปากน้ำโขงขึ้นไป และได้รับการจำแนกชนิดทางอนุกรมวิธานแล้วเท่านั้น

ปัญหาขณะนี้ในการพยายามที่จะหาจำนวนที่แท้จริงของชนิดปลาในแม่น้ำ ขึ้นอยู่กับคำจำกัดความเป็นอย่างมากว่าจะรวมหรือไม่รวมปลาทะเลชนิดที่ผ่านเข้ามาและพบเสมอในน่านน้ำจืด ปลาในแม่น้ำสามารถแบ่งแยกอย่างง่ายตามแหล่งกำเนิดทางนิเวศวิทยาออกได้เป็น 3 กลุ่ม กลุ่มแรกคือปลาน้ำจืดที่อาศัยในน้ำจืดและไม่สามารถทนต่อน้ำทะเลได้เลย ตัวอย่างเช่นปลาในครอบครัว *Osteoglossidae* และ *Notopteridae* (ครอบครัวปลาสด-กราย) กลุ่มที่สองคือพวกปลาที่เพิ่งมีวิวัฒนาการออกจากสิ่งแวดล้อมทางทะเลจนสามารถใช้ชีวิตครบวงจรโดยสมบูรณ์เฉพาะในน้ำจืดในปัจจุบัน กลุ่มนี้ประกอบด้วยปลาจำนวนมากในแม่น้ำโขง กลุ่มที่สาม เป็นพวกที่สามารถใช้ชีวิตครบวงจรโดยสมบูรณ์ในทะเล แต่ก็พบได้บ่อยในน้ำจืด กลุ่มที่สามพบมากในบริเวณท้ายน้ำในประเทศเวียดนาม แต่บางชนิดก็พบในส่วนของประเทศกัมพูชา ปลาฉนาก (*Pristis microdon*) เคยว่ายทวนน้ำขึ้นไปได้ถึงน้ำตกโขง (Khone Fall)

การเปรียบเทียบจำนวนชนิดปลาในแม่น้ำทั่วโลกเป็นสิ่งที่ยากลำบากด้วยเหตุผลสองประการ คือระดับของการค้นพบทางวิทยาศาสตร์ในระบบแม่น้ำมีความแตกต่างกัน ชนิดสัตว์ในแม่น้ำบางสายมี

การจัดทำเป็นเอกสารไว้เป็นอย่างดี ขณะที่ในแม่น้ำบางสายยังมีปลาหลายชนิดที่ยังไม่มีการอธิบาย อีกเหตุผลหนึ่งคือ ผู้เขียนรวบรวมจำนวนของปลากลุ่มที่สามไว้แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่าแม่น้ำอะเมซอน (ที่มีจำนวนปลาประมาณ ๓,๐๐๐ ชนิด) เท่านั้น ที่มีจำนวนชนิดปลามากกว่าในแม่น้ำโขง

ในภาวะที่จำนวนชนิดปลาในแม่น้ำโขงมีมากจนน่าตื่นใจ แต่ไม่น่าแปลกใจหากพิจารณาถึงประวัติทางภูมิศาสตร์ ที่ตั้ง และความสลับซับซ้อนยิ่งของถิ่นอาศัยของสัตว์น้ำของแม่น้ำโขง ในอดีตแม่น้ำโขงเคยเชื่อมต่อกับแม่น้ำอื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางภูมิภาคตอนกลางและตอนเหนือ เป็นผลให้มีชนิดปลาที่มีถิ่นกำเนิดนอกแม่น้ำโขงเข้ามาอาศัย นี่คือเหตุผลหลักที่อธิบายว่าเหตุใดแม่น้ำโขงจึงมีชนิดปลามากมายมากเหมือนกับชนิดปลาในแม่น้ำเจ้าพระยาทางภาคกลางของประเทศไทย

ปากแม่น้ำโขงติดต่อกับเขตชายฝั่งที่ค่อนข้างแคบเรียกว่า แนวซันดา ที่ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงขึ้นลงของระดับน้ำตลอดเวลาในยุคน้ำแข็งเปิดโอกาสให้ปลาหลายชนิดปรับตัวให้เข้ากับสภาพน้ำกร่อย หลายชนิดเคลื่อนที่ขึ้นเขตต้นน้ำสู่เขตน้ำจืดในเวลาต่อมา

ในระบบแม่น้ำมีเขตถิ่นที่อยู่อาศัยหลายลักษณะแตกต่างกัน เพราะแม่น้ำไหลผ่านจากเขตภูเขาสูงสู่เขตที่ราบน้ำท่วมถึงของกัมพูชาและเวียดนาม นอกจากนั้นมรสุมและผลจากน้ำท่วมประจำปียังส่งผลให้เกิดถิ่นที่อยู่ที่ซับซ้อนสำหรับปลา และเปิดโอกาสสำหรับปลาในการปรับตัวให้เข้ากับถิ่นที่อยู่และวิวัฒนาการเป็นชนิดใหม่ในที่สุด

ปลาท้องถิ่น (indigenous) หลายชนิดเป็นชนิดเด่นตลอดลุ่มน้ำโขง และร้อยละ ๒๔ ของชนิดปลาทั้งหมดเป็นปลาเฉพาะถิ่น (endemic) แต่ปลาเฉพาะถิ่นเหล่านี้มีการแพร่กระจายไม่สม่ำเสมอ ในเขตภูเขาของลาวและประเทศจีน ปลาหลายชนิดมีวิวัฒนาการในระบบแม่น้ำเขตภูเขาสูงที่มีลักษณะเฉพาะ ปลาชนิดเหล่านี้สามารถปรับตัวเข้ากับเขตที่สูงและบางครั้งอาศัยอยู่เฉพาะสายน้ำหรือถ้ำบางแห่ง ผลที่ตามมาก็คือ ถิ่นที่อยู่ทางน้ำในเขตที่สูงมีปลาเฉพาะถิ่นมากมายหลายชนิด และเพราะสถานที่เหล่านี้มีความยากลำบากในการเข้าถึงและบางเขตยังไม่ได้รับการสำรวจ จึงเป็นไปได้มากที่จะมีการค้นพบปลาชนิดใหม่ ๆ อีกมากในพื้นที่เหล่านั้น

เอกสารเพื่อการค้นคว้าเพิ่มเติม

Kottelat, M. 2001. Fishes of Laos, Colombo, 198 pp.

Rainboth, W.J. 1996. FAO species identification field guide for fishery purpose. Fishes of the Cambodian Mekong, FAO, ROME, 265 pp.

จอห์น วอลโบ จอเกนเซน เป็นนักชีววิทยาประมง ผู้เคยทำงานกับโครงการด้านการประมง ภายใต้
คณะกรรมการแม่น้ำโขง